

JOAN VENY I LA RECERCA DE L'ORIGEN I LA DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DELS MOTS*

JOAN MARTÍ I CASTELL

Universitat Rovira i Virgili / Institut d'Estudis Catalans
jmarti@iec.cat

Joan Veny i Clar (Campos, Mallorca 1932) és un dels lingüistes més destacats dels Països Catalans i d'Europa, reconegut per les aportacions en l'àmbit de la romanística. El 2015 fou distingit amb tota justícia amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Pocs estudiosos han contribuït com ell al coneixement de la nostra llengua. Altrament, la seva labor ingent parteix de la perspectiva de totes les llengües neolatines, el domini de les quals li permet de cercar i trobar per la via del contrast comparatiu els fonaments més sòlids de les tesis, especialment sobre l'origen i la història dels mots.

La primera mostra destacable de la seva capacitat en la recerca és la tesi doctoral, *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes*, que publicà entre 1958 i 1960 la *Revista de Filología Española*: és el punt de partença que expressa la vocació per a penetrar en la realitat més substancial de les paraules, que no ha abandonat mai. Als 82 anys continua en la tasca inescapable i fascinant de fer-nos-en coneixedors, i de posar de manifest la diversitat de solucions i de matisos que hi pot haver en el desenvolupament i el contingut semàntic de cadascuna.

Li he sentit a dir en més d'una ocasió que és convenient que qui es vulgui dedicar a la docència i a la investigació s'hi iniciï en l'ensenyament mitjà, abans de passar al superior. És el reconeixement agraït de l'experiència que visqué com a catedràtic d'institut a Lleida i a Barcelona: fou l'exercici principal per a fer amb èxit el salt a la Universitat de Barcelona l'any 1955. Fixem-nos-hi: Campos, Lleida i Barcelona, un prenunci d'allò que l'ha ocupat i que l'ocupa sempre: la variació.

Joan Veny ha estat un professor excel·lent. Em limito solament a destacar que, en contra de l'actitud displicent que massa sovint constatem en el tracte dels docents amb els estudiants, ell ha mostrat sempre un respecte profund envers als deixebles; en sóc testimoni directe i sé, endemés, què pensen del savi mestre els qui eren companys meus en els cursos que impartia. Veny ha estat i és modest fins a l'extrem de la tímida, però la preparació, l'interès, el sentit de la responsabilitat l'han fet precís, concret, crític. Ha practicat simultàniament i amb igual entu-

* Aquest article, notablement reduït, ha aparegut anteriorment a *Serra d'Or*, juliol de 2015 (ps. 11-13), sota el títol de «Joan Veny i Clar i les paraules que ens agermanen».

siasme docència i recerca, tot procurant que l'una i l'altra es retroalimentessin: explicar a les classes posa en evidència la certesa o els dubtes i errors de les hipòtesis en què hom treballa, i, encara més, del contacte amb els alumnes apareixen noves interrogacions i fins i tot clarors respecte a problemàtiques confuses. Sense deixar d'impartir les lliçons magistrals —allò que ara sembla que ja no val (demagògia pura)—, ja feia treball de camp a les aules: ens preguntava com en dèiem d'això o d'allò a les diverses contrades de què cadascú procedia; com pronunciàvem aquesta vocal o aquella consonant; com resolíem sintàcticament una frase... I si mai —molt rarament— algú plantejava res de què no estigués segur, en confessava sense embuts la desconeixença i procurava proposar algun supòsit en lliçons posteriors; no li importava acceptar límits propis.

Veny ha mirat primer de tot pels altres, la qual cosa, ultra que l'honora com a persona generosa, ha donat uns fruits de què pot sentir-se ben orgullós: ha creat escola; fins a tal punt que ha esdevingut indiscutiblement el forjador de la dialectologia i la geografia lingüística catalanes modernes. Mai no tancat als nous mètodes de l'espai científic a què s'ha lliurat, però conscient que endinsar-se en la història de les llengües romàniques requereix, a més d'haver-se preparat especialment en la que n'és la mare, el llatí, i almenys parcialment en totes les que en deriven, perquè poc o molt s'influencien entre si; totes són desiguals, però s'assemblen; a més d'això, dic, exigeix no deixar-se endur per un atomisme excessiu que impedeixi tenir prou en compte allò que és substancial en l'anàlisi dialectal: el conjunt dels parlants, en tant que col·lectiu i com a individus. Veny no refusa a priori cap sistema metodològic que pugui fer avançar en les ciències del llenguatge; aprofita voluntàriament les aportacions que n'afavoreixen la seguretat i l'eficàcia; simplement no admet res que tergiversi allò que són els idiomes i llur funcionament natural.

Ha assolit una competència insòlita primordialment a Barcelona, a Lovaina i a Poitiers. Ha estat i està encara en contacte permanent amb els millors dialectòlegs i etimòlegs de la Romània, amb qui té relacions de col·laboració i de qui és sol·licitat per tal que en seminaris o congressos exposi la pròpia experiència extensíssima en aquests terrenys i en els de la gramàtica històrica en general. Condueix destrament com a director la segona època de la revista *Estudis Romànics*, emblemàtica de l'Institut d'Estudis Catalans i de referència obligada en la lingüística, la filologia, i la teoria i crítica literària.

Aquesta formació íntegra ha atorgat a Veny una de les qualitats probablement més difícils de posseir en els camps immensos en què s'ha especialitzat: saber-hi incidir estructuralment. Qualsevol dels seus nombrosíssims articles no es limita a explicar un canvi o una etimologia en un mot pres aïlladament, sinó que s'hi esforça per a situar cada fenomen en el conjunt sistèmic i sovint polièdric corresponent. Dit d'una altra manera: Veny no solament descriu fets i acumula informació; es proposa, a més, caracteritzar-los, inserir-los coherentment en el context d'interdependència que els correspon. Ha tingut consciència que calia teoritzar la variació lingüística de tots els Països Catalans; fer-ne una geografia no

discontínua, sinó de lligam i de pas d'uns dialectes en uns altres; trobar-ne les isoglosses; definir-ne les fronteres lingüístiques i les zones de transició que se'n deriven; relacionar les àrees laterals o perifèriques. Ha establert els principis bàsics de la descripció global de la variació catalana. Li devem els raonaments inqüestionables en contra de posicions insostenibles de la divisió constitutiva i consecutiva del català oriental i de l'occidental.

El capteniment respectuós que el caracteritza l'ha fet agraït envers tots aquells especialistes de qui ha après, però no de manera acrítica. No silenciació els dubtes que li generen algunes hipòtesis d'altri, per eminent que sigui, ni s'està de desmentir-ne tesis que troba poc justificades. Per exemple, sense deixar el tema de l'origen dels dos grans dialectes catalans, li sembla abusi basar-lo en el substrat i la incidència en la intensitat de la romanització: se'n sap massa poc de la realitat preromana i entén que l'expansió medieval de la Corona catalanoaragonesa, particularment en allò que suposà de repoblacions en els llocs conquerits, expliquen més lògicament i convincentment la partió del català en les dues grans varietats.

Complementàriament, malgrat l'autoexigència del rigor, no es dol d'haver de rectificar totalment o parcialment una teoria seva. Veny creu també en l'error i, doncs, en la necessitat si cal d'esmena davant alternatives a les pròpies explicacions. Sap que l'equivocació és una font que fa créixer el coneixement, que permet avançar en el món de la ciència.

Joan Veny és conegut i reconegut sobretot com a dialectòleg i com a impulsor de la geografia lingüística. Ha publicat obres de divulgació, com *Els parlars catalans*, *Introducció a la dialectologia catalana*, *Llengua i entorn natural*, que han esdevingut els manuals per excel·lència de dialectologia catalana. Llur caràcter de síntesi general és possible gràcies al treball minuciós en l'alta investigació; en aquest terreny, sobretot al que ha requerit l'obra magna *Atles lingüístic del domini català*, que s'inicià amb Antoni M. Badia i Margarit, Germà Colón i Joan Veny, però de què Veny acceptà el repte d'agafar el timó. Coneix molt bé la bona tradició francesa en la geografia lingüística i enfoca l'*Atles*, no com una correcció del que havia elaborat Antoni Griera, sinó aplicant-hi una metodologia nova i innovadora en la Romània, que l'obliga a preparar un projecte completament distint: un dels més ambiciosos i reeixits de tota la història de la filologia i la lingüística catalanes, que ja compta amb més de 60 anys d'esforços esmerçats i que és en curs de publicació. La inesgotable capacitat de dedicació de Veny, l'ha conduït a la planificació d'un derivat: el *Petit atles lingüístic del domini català*, també en curs de publicació, que no n'és un resum, sinó que aborda altres objectius: no solament s'hi cartografia la variació, sinó que a més se'n fa l'anàlisi molt clarament i didàcticament, en benefici dels estudiosos menys avesats en la història que en diem *interna* de la llengua.

Al llarg d'un període tan extens de confecció de l'*Atles*, Veny ha anat aprofitant la feina per a suggerir, aclarir, evidenciar solucions, sobre qüestions adés més

generals, adés més específiques dels dialectes catalans. Ha redactat una quantitat sorprenent d'articles editats en les revistes científiques especialitzades de major nivell nacionals, estatals i internacionals. L'*Atlas lingüístic del domini català* és l'obra mestra de Joan Veny de què tots els Països Catalans s'aprofiten per a la investigació lingüística, però també, com a ciutadans que compartim la llengua, podem sentir orgull que s'hagi elaborat un treball que no té parangó en tota la Romània, semblantment com s'ha esdevingut amb una altra joia com és el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i de Francesc de Borja Moll.

Veny té, però, dos vessants més com a investigador, que no s'han destacat prou, malgrat n'hagi sorgit un conjunt d'estudis molt notable: em refereixo a l'expertesa en etimologia i en gramàtica històrica. Joan Coromines, Germà Colón i Joan Veny són, sense cap mena de dubte, els qui més i millor han produït en un terreny tan relliscós i complex com l'etimologia. L'interès de Veny per la dialectologia l'empeny, per necessitat de precisió, a estudiar l'origen de les paraules i, igualment, a observar-hi les lleis d'evolució fonètica que segueixen. En ell, doncs, es fonen aquestes disciplines en una realitat única en què la intercomplementarietat reforça les hipòtesis en cadascun dels tres terrenys.

Aquells qui més estimen la variació de les llengües són ensem els qui més en defensen la unitat. Veny forma part de la Comissió de Lexicografia de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i presideix la Comissió de l'estàndard lèxic; en l'un i en l'altre espai sap explicar amb una lògica irrefutable que variació i unitat no solament no s'exclouen, sinó que, a més, es pressuposen: en la igualtat de condició els homes som distints, com distinta és cada llengua sense que la varietat en tots els nivells en trenqui la compacitat, ans al contrari, la reforça i la fa més potent i rica.

Des d'una preparació que li confereix una alta autoritat i des d'una atenció pregona dels més petits detalls de les diferències dialectals, mira de recuperar per a la preceptiva solucions que considera injustament marginades. Ho fa amb arguments difícilment rebatibles; i no vull deixar de dir que, en alguns casos en què les seves propostes no prosperen, mostra el disgust i el geni, que mai, emperò, no arriben a bandejar la bonhomia que li és tan pròpia; s'enfada, resisteix, però, si convé, també cedeix i té paciència, sap esperar... Els parlants de cada racó dels Països Catalans no es poden imaginar quantes i quantes formes Veny ha sabut rescatar amb mestria i fer-les incorporar en el diccionari normatiu. Ho fa amb una concepció de l'ús lingüístic exemplar, que hom voldria en aquells que només s'obsessionen pels recursos localistes. Veny sap diferenciar els registres, el context en què es produeix la comunicació: el lloc, l'argument, el grau de formalitat, i no admet que sempre s'hagi d'actuar de la mateixa manera. No fa populisme, justament perquè sap que la variació és una característica en la producció lingüística que no es pot malbaratar tractant-la abusivament.

És molt improbable que davant de Veny hom pugui dir cap mot de què no conegui el sentit, l'ètim i l'àrea territorial que ocupa. Tanmateix, basta que en una

conversa en capti una petita variació fonètica, una modificació lleu, perquè faci uns ulls com unes taronges i en demani tots els detalls, que incorpora al seu corpus personal, que mai no s'acaba. Si una forma li és nova del tot, la reacció és d'emoció no continguda. En qualsevol d'ambdós casos, es capbussa en allò que ha descobert, en penetra en les entranyes, fins a mirar de trobar-hi les causes, que normalment explica en un article científic o en una ponència que permeten que les novetats romanguin inventariades amb les justificacions objectives i que el coneixement de la llengua s'acreixi en tot el territori on es parla.

Els noms dels peixos, dels ocells, de les plantes, dels estris domèstics, del camp, de la feina marinera... res no se li escapa a l'atenció investigadora.

Ha escrit llibres de dialectologia filològica, és a dir, amb inclusió de l'edició crítica de textos, com *Estudi lingüístic del "Regiment de preservació de pestilència" de Jacme d'Agramont (s. XIV). Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, en què fa gramàtica històrica de les grafies, la fonètica, la morfologia, la sintaxi i el lèxic. O articles de caràcter semblant, com [*Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie*] (segle XV). Edició i estudi lingüístic; o *Estudi lingüístic del manuscrit de Pere Segarra*. Ha estudiat a fons diccionaris, de què ha pogut pouar formes que han tingut una incidència especial en la història de la llengua, com a *Influència del diccionari català-llatí de Font sobre el de Torra (s. XVII)*, *Transfusió i adaptació d'ictionims en el "Dictionarium" de Pere Torra (segle XVIII)*. S'ha centrat directament en la cerca de dialectalismes en treballs com *Dialectalismes en els poetes lleidatans*, *Dialectalismes a les "Visions de Mallorca" de Joan Santamaria*, *Lexicografia i dialectalismes: A propòsit del Diccionari Català-Llatí d'Antoni Font (segle XVII)*.

En el camp de la geografia lingüística i de l'etimologia, la producció és extensíssima; m'he de limitar a esmentar solament algun dels treballs. Pel que fa a l'etimologia: *Los supervivientes románicos de TALENTUM 'deseo'* (una forma lèxica que li ha interessat especialment, com una altra que sovint explica: *esternut*); *Circulacions lingüístiques en la Romània occidental: català, occità, aragonès, italià, castellà*, on es posa de manifest el coneixement lingüístic de Veny de tota la realitat romànica i la capacitat de fer comparacions entre llengües germanes, a què ja m'he referit; com a *Italianismos en el "Diccionari mallorquí-castellà" (1840) de Pere A. Figuera*; *De l'occità a l'andalús: "garneu" 'Trigla lyra'*, en què, ultra rebutjar les hipòtesis de Joan Coromines respecte a l'ètim de *garneu*, ens fa notar que la influència catalana arriba fins a les costes andaluses i nord-africanes, o en *Vocabulaire ichtyonymique et nautique catalan dans la Romània; Dels dialectes italo-romànics al català: sobre el mossarabisme l'"alatxa" 'Sardinella aurita'*, en què considera dos altres temes que li són molt cars: la pervivència de mossarabismes en el català i la ictonímia, que estudia a fons: *De la bèl-lua al tauró: supervivents catalans del llatí PISTRIX*; *Contacte de llengües en la llista de peixos de Jordi de Puig (1786)*; *Etimologia ictionímica: el català petarc 'Crenilabrus scina'*; *Catxel 'cardium edule', un nou mossarabisme del català*. Pel que fa a la geografia lingüístic-

tica, a part de la ja esmentada obra magna i mestra *Atles lingüístic del domini català* i del *Petit atles lingüístic del domini català*, cito *Sobre els significants de 'blasfemar' i 'renyar': geolingüística, semàntica i etimologia; Importancia de los atlas lingüísticos en la investigación geolingüística internacional: el "Atlas Linguistique Roman (ALiR)"*. Sobre les relacions entre el català i l'aragonès destaco *Supervivientes aragoneses en valenciano (I): la "rodada"* i *Supervivientes aragoneses en valenciano (II): "ombria" 'obaga'*.

Veny també té en compte la sociolingüística, especialment en allò que fa referència al conflicte de llengües en contacte: el català amb l'italià, el francès i el castellà, en articles com *Espigoladures lingüístiques en processos inquisitorials en castellà*, *Interferència d'ictònims*; en record de la seva tesi doctoral i com a testimoni de l'afecte que Veny té per l'asturià, esmento *Paralelismos lingüísticos asturiano-catalanes; Yeísmo histórico y tratamiento de la /x/ en asturiano y catalán*. Etcètera (un etcètera prenyat de tantíssima obra de Veny, que no he reportat per raons òbvies d'espai).

Joan Veny i Clar s'ha guanyat amb escriure el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Amb un valor afegit: la seva alta especialització científica fa que, llevat dels qui som del ram, no sigui fàcilment coneguda i seguida. Per tant, és normal que l'eminent producció de què és autor sigui aprofitada pels experts en la matèria i passi relativament inadvertida per a la resta. Però la persistència amb què ha investigat, l'han fet un home popular. Hi ha un tret personal que hi ha contribuït decisivament i que no és aliè a la distinció del Premi: Joan Veny estima el país a què sempre ha servit amb abnegació, sacrifici i generositat. Pateix pel futur de la llengua i, doncs, de la nació catalana. És un patriota que, encara que no s'hagi immergit en la política, n'ha fet i en fa, justament mostrant una lleialtat exemplar al seu poble.